
JOAN COROMINES
ONOMASTICON
CATALONIAE

VIII

VI - Z

ETIM. Meyer-Lübke (*BDC* XI, 12), seguit per Aebischer (*Études top. cat.*, 111-12), suggereixen un origen a base del NP ll. MONTINIUS (*Montinianu* > *Montelianu* per dissimilació). Tanmateix, el NP MONTILIUS, ja ben documentat en fonts llatines, és l'ètimon més convincent per al conjunt format pels NLL catalans i llurs parònims: MONTILIANU > *Montelján*).

PARÒNIMS. A Bolquera (Alta Cerdanya) hi ha la coma de la *Montellana*, potser 'dona habitant de Montellà de Cadí' (1959; XXIII, 120); a Gascunya, *Moundilban* (St. Gaudens), ja molt endins de l'àrea de ND > n i dins la del canvi esporàdic NT > nd (*ALGc* IV, 688); i, a Itàlia, es troben *Montigliano* i *Le Montigliane* a Toscana (Pieri, *Top. Arno*, 164-65). Ph.R.

MONTELLS

NL antic del terme de Vilamajor (Vallès Oriental), documentat l'any 950: *Montelios*. Aquest NL ha deixat rastre en el nom d'una masia *Can Pere Munteis*, 2 km. al N. de Cardedeu (veg. Mundó, *Vilamajor*, 55).

HOMÒNIMS I PARÒNIMS

Montells, partida del terme de Sant Jordi del Maestrat (XXVIII, 55.20).

Racó de Montell, a Alberic (Rib. de Xúquer) (XXXI, 117.3).

Los Montells paratge de les Goles de l'Ebre, prop de l'illa de Buda (comunicació del tortosí Bellpuyg a. 1925).

ETIM. Prové del llatí MONTICŪLUS, «muntanyeta» o del plural. J.F.C.

Montenartó, Montenartró, V. Hortó

MONTER 'munt, pila de terra' i els seus diminutius *MONTEROLS* etc.

Montero, partida del terme de Vilamarxant (Camp de Llíria) (XXX, 110.25), amb -o mossàrab.

La Montera, sengles partides en el Maestrat, te. de Lluçena (XXIX, 9.20) i de Vinaròs (XXVIII, 61.4): de l'augmentatiu femení.

Turó de Monterols, NL antic del terme de Sarrià, documentat l'any 1070: *Munterols* (*Cart. St. Cugat* II, 333).

Monterí, NL antic del terme d'Òdena (Anoia), documentat l'any 1321: *Munterinum* (CCandi, *Misc. Hist. Cat.* I, 119).

El Monteret, partida del terme d'Agost (Horta d'Alacant) (XXVI, 50.20).

Montarrell, pda. pastoral dels baixants de femada

del terme de Queralbs (Rip.), S. XVIII, en el «Gibell» (*BCEC* 1918, 140).

Monterri, V. Mo- (miscel·l. àr.)

MONTESA

La noble vila valenciana, uns 12 k. al SO. de Xàtiva i 15 d'Albaida.

Pron.mod. F. de B. Moll ens deia, 1935, que la pron. corrent és *muntéza*, i la gent de lletres, *montéza*; en efecte durant les enq. de 1962, jo vaig anotar en la conversa: *muntéza* a Xàtiva, Alcúdia de Carlet, i Vallada (XXXII, 18.18, 65.10, 69.10); i en la de Montesa mateix, (XXXII, 54-64) vaig oir diversos cops *muntéza* (61.12 etc.); després, però, en donar-me la llista dels pobles de la vall, l'inf. deia *montéza*. J.G.M. donava *montéza* com la forma anotada a Albaida, Val., Xàtiva i Font de la Figuera (1935).

Gentilici: «mos diuen *montezíns*» (diuen allí XXII, 63.12). A Beniardà vaig anotar una «Coveta *lz muntézo*» vora el Racó de l'Aret (XXXV, 42.6): encara que això és ben lluny, potser ve d'un antic gentilici usat allí en lloc de *montesins*, al·ludint a gent de Montesa o de la seva vall que s'hi aixoplugessin; a reserva del que opinin els entesos en la història local, ¿potser serien uns moros refugiats allí, quan Pere el Gran prengué Montesa?

MENTIONS ANT. cristianes. En la *Cròn.* de Jaume I, l'alcait de Xàtiva negocia «que el nos liuraria lo castel menor de Xàtiva e --- que li fàessem saber qual --- li dariem: e ell demanà *Montea* e Vallada, que són castells bons, e són prop de Xàtiva» (§ 353, Ag. 374.12, *Muntesa* en l'ed. de Val.). Els sarraïns seguien resistint: «ach-hi gran guerra, e --- exien-se de la terra, e anaven-se'n a *Montesa* tots, sí que bé se'n hi ajustaren 60 milia hòmens d'armes, menys de les fembres e dels infants» (§ 368, Ag. 387.3).

És clar que no figura en el *Rept.*, puix que seguia en mans dels moros. Només hi figura el nom com denominació del riu Cànyoles, que, provinent de la vall de Montesa-Vallada, conflueix amb el riu d'Albaida, al peu de Xàtiva: s'hi llegeix *Montesa* com un riu de Xàtiva sobre el qual hi havia un molí (ed. Bof. 457). Com que la posició del castell de Montesa era molt forta, la conquesta definitiva no fou sinó per la dura empresa de Pere el Gran, a. 1277; com ho celebra el seu trobador, Cerverí de Girona, manant a la seva cançó: «vai-te'n ves *Monteza*, al bon rey qui l'à preza» (73/58.66).

Abans tenim cites en llatí de *Montesa*, en docs. de 1257-8 (Huici, 189); junt amb *Vallada*, (Mtz. Fdo. *Doc. Val. ACA* I, 76); 1273: *Montesa* (*ACA* I, reg. 19, f° 21), *Muntesa* (id. f° 36); 1280: *Montesia*, els sarraïns tributen 300 sous j. (CCandi, *Mi.Hi.Ca.* II, 39);

1309 o 1320 collita de dacsa a *Montesa* (Finke, *Acta Arag.* II, 926); 1327: *Muntesa* (BSC XV, 201). Fou repoblada de cristians junt amb Vallada, a fur de València el 1289 (veg. la carta en Lz. Vargas II, 148; i més biblgr. II, 157).

Les dades de la història posterior ja no toca gaire consignar-les en aquest llibre de lingüística i història etimològica; pertanyen més als historiadors locals. Coincideixen en gran part amb la de l'Orde militar de Montesa, fundada per Jaume II, sota el patrocini papal, amb butlla de 1318. Vegeu, entre altres, els llibres de Samper, *Montesa Il·lustrada*; i Villarroya, *El R. Maestrazgo de Montesa*. Per a la relació amb l'Orde de St. Jordi d'Alfama, del Princ., hi ha informació en Samper i en Font i Rius (*C. de P.* I, 779). M. Betí Bonfill, *El Papa Pedro de Luna, señor temporal del Maestrazgo de Montesa* (*Congr. d'Hist. Cor. Ar.*, 1925-8, 38 pp.). La unió amb la de St. Jordi, el 1412, dóna lloc a la construcció d'un nou castell, acabat per Fra Fc. Llansol de Romaní, que en fou Mestre 1536-1543 (*GGRV*, 366). Joan Llansol de R., n'era cavaller i li donà la vall de Perputxent. (V. art.).

De la història de l'església dóna altres informacions SSiv. 302-4. Hi dominaren segurament els cristians, des de la repoblació, i potser amb caràcter aviat exclusiu: no n'hi ha notícia en els censos de moriscos del S. XVI, i en el de 1609 només hi assenyalava Reglà (p. 111) 300 cases de cristians vells.

És segur que el nom de *Montesa* prové de MENTESA, ja ben documentat en temps romans. Plini posa *Mentesa* com a ciutat de la Tarraconense, i Livi en dóna una variant *Mentissa*. També figura en itineraris romans; i escrit Μέντισα, en algunes fonts gregues, (cf. Bertoldi en *Festschrift Jud.*, 1936, 231).

Aquest fou el nom antic de Montesa; malgrat els dubtes sobre la localització d'algunes d'aquestes dades: alguns erudits moderns en situen una, força endins d'Andalusia, que deu ser *Mentesa Bastia* (que hom posa uns 90 k. a l'E. de *Corduba* i 15 al S. del Guadalquivir, en direcció a *Bastia* (> *Baza*); Othmer (*BABL* VI, 347) dóna per segur que els *Mentesani* serien una subdivisió dels Oretans. Com que es deu tractar d'un derivat sufixal format amb un mot comú ibèric (amb un sentit com 'muntanyenc') és ben possible, i versemblant i tot, que el nom estigués repetit en dues zones del Sud d'Hispania, i que la nostra no fos més que una d'elles, i una altra cap a Jaén o més enllà.

Del que no podem dubtar és que el nom de la nostra *Montesa* ve d'aquest mot ibero-romà; i no dubtem tampoc que seria la més coneguda i principal entre les citades homònimes ibero-romanes.

Així ho admeten, amb llur autoritat, lingüistes com Schuchardt (*Iberische Dekl.*, 65), a qui s'han adherit Bertoldi (supra) i M-Lübke. Es tracta, com explica

Schuchardt, d'un derivat del mot *mendi* 'muntanya', comú a l'ibèric i al basc. El duplicat fon. *Mentesa/Mentissa* (Livi) es podria explicar suposant que els romans oïen als ibers una pron. *mentísa* amb í breu i tònica (probt. *íoberta*), i com que aquesta accentuació d'una vocal breu interna, en síl·laba oberta, era contrària al sistema accentual de la llengua llatina, l'adaptaren diversament: els uns duplicant la ss (que així ja era conforme a les normes llat.) o canviant-ho en *ē* els altres; timbre que en llatí coresponia a la *ē* llarga (d'on la grafia de Plini etc., i la *η* dels grecs); però en el temps imperial la *η* ja tirava a canviar-se en *i*.

En tot cas aquí tenim un dels noms de la sèrie -*ESA* /-*IS*(*TA*), pròpia de la toponímia de la Hispania orienttal; des del Pirineu fins a més enllà del Xúquer: *Manresa*, *Albesa*, *Olesa*, *Ardesa*, *Utxesa* (l'OCTOGESA de Cèsar), els tres *Artesa* (des del Segre mitjà fins al Maestrat), *Orpesa* (< ETOBESA), *Carpesa* i l'ENESA que fou el nom originari de la vila d'El Puig.¹ Veg. en particular el que n'hem escrit a l'article *Manresa*, sobre les afinitats europees i alpines d'aquesta terminació.²

L'arrel de MENDI 'muntanya' es retroba en el derivat MENDICULEIA d'un oppidum de cap al Cinca (cf. l'art. *Mentui* supra). És possible que en certes formes ibero-basques no existís distinció fonemàtica entre ND i nt. En tot cas la toponímia navarresa mostra que hi havia duplicat *andi* /*anti* en parlars bascos, en l'adj. que hi significa 'gran'. En els nostres articles *Montan* i *Mentui* hem mostrat que també cap a Ribagorça i el Segre *mendi* tingué una variant *menti*. En definitiva, i en tot cas, veiem que en molts dels nostres NLL pre-romans, *mendi*, passant per *menti*, acabà convertint-se en MONT- per la influència inevitable del seu sinònim llatí MONS, -TIS. Així és com MENTESA prengué també la *o* de MONS i acabà en *Montesa* (cf. encara la conclusió de l'art. *Montanui*).

D'altra banda ens consta bé que el nom fou transmès, des de l'ibèric dels temps visigòtics, als sarraïns. Yaquut (S. XIV) el cita en lletres aràbigues *Mntyšā*³ (Alemany, *Geogr.* 97), on no estem pas segurs si és correcte suplir vocal *u* (pron. *muntéšā*) o si seria encara *Mā-* com en la forma ibero-romana; per més que sigui parlant de la regió (*kūra*) de Jaén, però les divisions entre aquestes *koras* sarraïnes fluctuaren bastant. Segons el Bekrí (1094) seria *Mantīšā*, i a la *kūra* de Jaén (Levi-Provençal ed. del Himyarí, p. 248); i sobre aquesta qüestió veg. també Seybold, *Rev. del C. de Est. de Hist.* de Granada (III, 1913, 202-5).

Puix que pogué haver-hi duplicat del nom en temps dels moros, és important examinar si n'hi ha hagut duplicats o parònims fins avui. En efecte hi ha un *Montesa* «lugar» agre. al mun. de Barbastro, prop de Cregenzán, prov. d'Osca.

En canvi es veu clar que no hi ha cap comunitat originària amb els dos següents: *Monttheya* la Suïssa

francesa, cantó de Neuchâtel que Aebischer fa venir del ll. MONTENSEM «endroit montueux» (*Annales Valaisanes*, 1952, pp. 17-20). I tampoc amb *Manéza*, que anota a Bartx, com nom d'un barranc entre aquest poble i Pinet (XXXI, 187, 188), que crec arabisme relacionat amb l'ètimon de *Manises* (art. supra).

En canvi és probable que n'hi vagi haver una variant, amb terminació diferent, a la vall d'Albaida. El *Rept.* posa «in valle Albayda, in alcherias qui dicuntur *Beldyja* et *Monteches*», (o sigui junt amb Bèlgida) (ed. 10 Bof. 34.11 = en l'ed. facs. 217.8, p. 10ª del ms.). Deu ser el mateix que jo hi vaig sentir *múntis* en l'enq. de Bèlgida (XXXII, 135.21); *GGRV* troba allí *Muntis* (II, 949.25); (car *Mirtis* ib. 29.5f. deu ser err. de còpia); i Mtz.Fdo. en les cites relatives a Bèlgida posa 15 *Montes*, aa. 1255, 1269, 1275, 1276 (*DocValACA*). Sembla, doncs, una variant de *Montesa*, que els moriscos pronunciarien *múntesā*, amb l'accent reculat a síl·laba tancada segons la norma de l'àrab vulgar; i llavors, oint *Móntese* els repobladors nostres, 20 escapçarien la -e per catalanitzar-ho.

¹ *Muniesa*, poble prop de Montalbán (prov. Terol) no hi té res a veure; és l'àr. *múnja* 'turó' + NP àr. *'Isa* (cf. port. *Eça* etc.).—² En casos com *Olesa*, *Orpesa*, *Carpesa*, i el de *Montesa*, hi hagué doncs 25 arrel ibèrica amb sufix indoeuropeu, sens dubte sororotàptic. I és que així com hi hagué un celtibèric, tan segur i important, tenim encara altres proves que també existí el que en podríem dir llençatge soro-ibèric.

Monte-Salvo, -Santo, V. *Monte Montescabri*, V. *Montescot*

MONTESCLADO

Llogaret de l'alt Pallars, agre. al mun. de Farrera, i situat muntanya amunt, entremig d'aquest poble,, Tírvia i Llavorsí, uns 6 k. a l'Est d'aquest últim. 40

Pron. pop. munteskládó pertot (a Farrera, Tor i Alcoletge, Casac. 1920, Cor. 1931-33); malnom gentilic *pezoláns* (Farrera: Casac.).

MENCIONS ANT. C. 1390-1400: «dicti castrí de Torená: locorum de Tirvia, de Burch, de *Mūtusclat*, 45 de Ferrera, Alende, Glorieta et totius combe de Tirvia» (doc. llegit a l'ajuntament de Rialb, on es conserva, 1963); 1518: «Anglesa de Civís mattà a Gallart de *Montusclat*» (*Spill* de Castellbò, p. 79v^a, cit. junt amb Castellciutat), i *Mont Esclat* (junt amb *Llavorsí*) (ibid. 50 p. 126v); 1645: *Montsclado* (Capbreu de Rialb, p. 36^a); Docs. de 1673 i 1688: «--- Aynet --- *Montiscclado*» (en el Capbreu de Castellarnau, compilat a. 1759, pp. 17 i 53).

ETIM. Les dues mencions més antigues mostren 55 clarament que és *mont usclat* 'bosc socarrat', 'vícti-

ma d'incendi'; la forma moderna (i ja el 1645) amb la -o conservada segons la fonètica del pre-català pallarès. El verb *usclar* del ll. ŪSTULARE tingué gran extensió en català antic i dialectal. Hi hagué, doncs, substitució de la inicial poc freqüent *uscl-* per *escl-* tan freqüent en la llengua. Extractem aquí els testimonis, sobretot toponímics, que n'aplega En Gulsoy, en el *DECat.* VIII, 997.

En el domini català *usclar* o l'adj. *usclat*, -da, se sent en alguns parlars del Pallars (I, 21 b38s.); antigament era mot sobretot de la zona pirinenca, i n'hi abunden reflexos en la toponímia: Alart (*InvLC*) cita *Coma d'uscla-porcs* d'un escrit de 1292 d'Estagell, i *lo bosch d'Usclada* en el massís de Carlit, d'un document de 1400. Contenen l'adj. *usclat*, -da 'socarrat, cremat': *Les Asclados*, nom d'uns prats prop de Cabdella (Flamicell) (XXXVII, 51.18), amb el mateix canvi de prefix que *Ribalosclada* en el terme de Taüll, i el nom del present poble, *Montesclado*.

En gascó: *Mondusclat*, nom d'un gran mas en el terme de Bosdarròs, 15 km. al sud de Pau, que ja figura, escrit igual, en un document de 1501 (P. Raymond, *Dictionnaire topogr. de Basses Pyrénées*). En *DECat.* s.v. *abrusar*, n. 4. I, 21 b36ss., i *EntreDL* II, p. 64, n. 2, ja es parla d' *usclar* i alguns dels topònims. L'esmentat Raymond duu a més *L'Usclat*, nom d'un bosc al municipi d'Aydius, *L'Usclade* en el terme de Narjo, *Les Usclades* en el de Castetner.¹

Hi afegim *Es Usclades*, varal de socarrades a la V. 30 d'Aran, serres amunt d'Arties (exc. 197). A la Vall de Boí: *Ribalosclada*, pda. munt. de Taüll, per dissimilació, de *Ribera usclada* (*TVBoí*, II, 15). Paral·lel a aquest és el cast. *Villoslada* explicat i situat en la nota. I per la seva banda aquest troba un paral·lel en el nom d'un Mas i un Pla de *Vilasclat*, en docs. de 35 Tordera del Maresme, segons el *Cart.* de Roca-rossa (§§ 77, 81, 84, 85, 113, 115 i 151): aquest sembla < *vilar usclat*, mentre que en *Villoslada* hi ha la reducció castellana de *SCL* > *sl*, (com en *maslo* MASCULUM i fr. *mêler* MISCULARE).

Descarto ara una etim. diferent que havia tingut en perspectiva per a *Montesclado*: del ll. arcaic AESCULUS 'mena d'alzina', AESCULETUM (cf. Schuchardt, *Roman. Lehnw. im Berberischen*, 16-18; Bertoldi, *Fs. Jud.* 1943, 43n.1); car aquest nom de l'alzina no ha deixat rastre en català ni a penes en romànic (només en dialectes del S. d'Itàlia) i tampoc -ado no lligaria amb -ETUM.

¹ Se'n troben reflexos en la toponímia de Navarra i de la Rioja però allí, en la variant *BUSTULARE, BRUST-, que ha donat el fr. *brûler*: hi ha un *Burlada* a Navarra, que apareix com *Buruslata* i *Bruslata*, en doc. de fi S. XI; *Sorlada* el 1204; *Villoslada* en el partit jud. de Nieva, Segovia, i una altra en el de Torrecilla de Cameros, a Logroño; Michelena, *Fo. Li. Va.*, 31, els relaciona tots amb el